

*Pavel Dufek,
Jiří Baroš,
Sylvie Bláhová,
Tereza Křepelová,
Patrik Taufar*

Liberální demokracie v době krize

Perspektiva politické filosofie

EDICE STUDIE

**MUNI
PRESS**

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

Ediční rada SocioLOGICKÉHO NAKLADATELSTVÍ (SLON)

Luděk Brož, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.)
Prof. PhDr. Miloš Havelka, CSc. (Univerzita Karlova)
Prof. PhDr. Jan Holzer, Ph.D. (Masarykova univerzita)
Doc. PhDr. Helena Kubátová, Ph.D. (Univerzita Palackého)
† Prof. PhDr. Miloslav Petrušek, CSc. (Univerzita Karlova)
PhDr. Markéta Sedláčková, Ph.D. (Univerzita Karlova)
PhDr. Jiří Šafr, Ph.D. (Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.)
Mgr. Zuzana Uhde, Ph.D. (Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.)
Ing. Alena Vodáková, CSc. (čestná členka)

Liberální demokracie v době krize

Perspektiva politické filosofie

Pavel Dufek

Jiří Baroš

Sylvie Bláhová

Tereza Křepelová

Patrik Tafar

Pavel Dufek

Jiří Baroš

Sylvie Bláhová

Tereza Křepelová

Patrik Taufar

Liberální demokracie v době krize

Perspektiva politické filosofie

Praha – Brno 2019

---

klíčová slova: liberální demokracie; krize demokracie; deliberativní demokracie; politická reprezentace; dělba moci; konstitucionalismus a populismus; důstojnost; lidská práva; veřejný rozum; většinový princip

Publikace je výstupem výzkumného projektu *Liberální demokracie v době krize* podpořeného Grantovou agenturou ČR (reg. č. GA16-13980S).

Odborně posoudili prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., DSc., a doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D.

Vydalo SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON) v koedici s Masarykovou univerzitou, Praha – Brno 2019.
Vydání první.

Copyright © Masarykova univerzita 2019

Copyright © Jiří Baroš, Sylvie Bláhová, Pavel Dufek, Tereza Křepelová, Patrik Taufar 2019

ISBN 978-80-210-9528-1 (online ; pdf) (Masarykova univerzita, Brno)

ISBN 978-80-7419-277-7 (Sociologické nakladatelství /SLON/, Praha)

ISBN 978-80-210-9166-5 (Masarykova univerzita, Brno)

Obsah

Krise liberální demokracie a politická teorie: úvodní poznámky	14
PAVEL DUFEK, JIŘÍ BAROŠ	
Terminologická a jazyková poznámka	28
1.	
Diverzita v demokratické teorii: důvod k oslavám, nebo kritickému zamyšlení?	30
PAVEL DUFEK	
1.1 Pluralismus v demokratické teorii a jeho dimenze: problém disonance	31
1.2 Několik důvodů ke znepokojení	36
1.3 Pluralita paradigmat a primát normativity	40
1.4 Pojmový holismus a pojmová dekontestace	42
1.5 Kognitivní diverzita jako produktivní faktor?	44
1.6 Prázdný příslib agonistického pluralismu	47
1.7 Od demokracie k veřejnému ospravedlnění a zpět	48
2.	
Realismus a idealismus v politické teorii	50
JIŘÍ BAROŠ	
2.1 Co je (normativní) politická teorie?	51
2.2 Dominantní idealismus v politické teorii	54
2.2.1 Kritiky Rawlsova pojetí ideální teorie	56
2.3 Realistická alternativa v politické teorii	59
2.3.1 Realismus Bernarda Williamse	61
2.3.2 Realismus Raymonda Geusse	63
2.4 Politická teorie tváří v tvář krizi liberálních demokracií	66

3.	Liberální demokracie, ale jaká? Agregativní a deliberativní modely demokracie ve srovnávací perspektivě	70
	TEREZA KŘEPELOVÁ	
3.1	Několik poznámek k modelům demokracie	72
3.1.1	Od teorie k empirii, či naopak?	72
3.1.2	Liberalismus a demokracie: nejisté spojenectví	75
3.2	Agregativní a deliberativní demokracie: cíle, normativní kritéria a metateoretické volby	76
3.2.1	Agregativní model demokracie	77
	<i>Morální koncepce v pozadí agregativní demokracie</i>	81
	<i>Racionalita versus racionalita v interakci</i>	82
3.2.2	Deliberativní model demokracie, jeho cíle a kritéria demokratického rozhodování	84
	<i>Morální koncepce v pozadí deliberativní demokracie</i>	87
3.3	K možnostem konvergence obou modelů	89
4.	Krise právního konstitucionalismu a hledání alternativ	93
	JIŘÍ BAROŠ	
4.1	Demokracie a konstitucionalismus	93
4.1.1	Jak chápat moderní konstitucionalismus?	95
4.2	Právní konstitucionalismus mezi liberály a jejich kritiky	97
4.2.1	O ústavním státu a substantivním pojetí demokracie: liberální pohled	98
4.2.2	Kritika liberálního pojetí právního konstitucionalismu	100
4.3	Politický konstitucionalismus na pomezí liberalismu a republikanismu	104
4.3.1	Procedurální pojetí demokracie a argument z nesouhlasu	104
4.3.2	Debata o legitimitě ústavního soudnictví	106
4.4	Demokratický konstitucionalismus a radikální tradice	108
4.4.1	Demokracie na úrovni základních zákonů: slabý konstitucionalismus	108
4.4.2	Kritika demokratického konstitucionalismu a otázky adresované radikální tradici	110
4.5	Závěrem: od populismu k právnímu konstitucionalismu?	114

5.		
	Normativní základy principu dělby moci	116
	JIŘÍ BAROŠ, PAVEL DUFEK	
5.1	K logice principu dělby moci	117
5.1.1	Kontext moderního konstitucionalismu	117
5.1.2	Jak ospravedlnit umožňující účel dělby moci?	120
5.2	Čtyři komponenty dělby moci	123
5.2.1	Čistá doktrína dělby moci a její extenze	123
5.2.2	Oddělení, brždění a vyvažování moci	125
5.2.3	Jak to spolu všechno souvisí? K neexistenci šablon	129
5.3	Závěr	130
6.		
	Demokracie a lidská práva: konceptuální matrice	132
	PATRIK TAUFAR	
6.1	Vztahy konceptů lidských práv a demokracie	132
6.2	Vztahový charakter demokracie a lidských práv	135
6.3	Pozitivní vztahy mezi koncepty demokracie a lidských práv	136
6.3.1	Posílení demokracie prostřednictvím lidských práv	136
	<i>Perspektiva mezinárodního práva lidských práv</i>	136
	<i>Perspektiva konstitucionalistická</i>	138
	<i>Filosofická podpora práva na demokracii</i>	140
6.3.2	Posílení lidských práv v demokraciích	141
6.4	Negativní vztahy mezi koncepty demokracie a lidských práv	143
6.4.1	Omezování demokracie prostřednictvím lidských práv	143
6.4.2	Oslabování lidských práv demokratickými prostředky	146
6.5	Konceptuální matrice: návod k použití?	148
7.		
	Politická reprezentace a budoucnost reprezentativní demokracie	149
	PAVEL DUFEK	
7.1	Reprezentativní demokracie jako <i>first-best</i> řešení. Paradox politické reprezentace	150
7.2	Základní problém politické reprezentace	152
7.3	Standardní model a typy reprezentativního vztahu. Problém responsivity	153
7.3.1	Responsivita versus deliberace a problém mandátu	155
7.4	Další problémy standardního modelu: podreprezentace a proměna role politických stran	157

7.4.1	Podreprezentace a absence reprezentace. Zvyšování proporzčnosti a zvláštní zastoupení	157
7.4.2	Politické strany a reprezentace: myslet nemyslitelné?	160
7.5	Zobecněním k inovacím	162
7.5.1	Elementy reprezentace	162
7.5.2	Opouštění responsivity (Pettit, Mansbridge)	165
7.5.3	Konstruktivismus a sebeautorizace: reprezentativní nárok (Saward)	167
7.5.4	Deteritorializace politické reprezentace: složený model EU	169
7.6	Závěr: politická reprezentace bez politické filosofie?	170

8.

Většinový princip v demokracii: k otázce metod rozhodování 172

PAVEL DUFEK

8.1	Přípravné poznámky: pojmový kontext většinového principu	173
8.1.1	Metoda rozhodování versus typ politické praxe	173
8.1.2	Když se počítají hlasy: od diktátora k jednomyslnosti (a zpět?)	175
8.1.3	Vysvětlení a ospravedlnění většinového rozhodování	178
8.2	Většinový princip jako nástroj maximalizace svobody	179
8.3	Většinový princip jako epistemický nástroj: teorém poroty	180
8.4	Většinový princip jako procedura vyjadřující demokratické hodnoty	181
8.4.1	Mayův teorém	181
8.4.2	Slepá místa Mayova teorému	183
	<i>Tři a více opcí</i>	183
	<i>Status podmínek</i>	183
	<i>Strukturální menšiny a background justice</i>	184
	<i>Racionalita a původ preferencí</i>	184
8.4.3	A bude hůř? Arrowův teorém nemožnosti a jeho důsledky pro většinový princip	185
8.4.4	Záchrana většinovosti? Jednovrcholovost, středový volič a deliberativní strukturace preferencí	186
8.4.5	Nepodstatné alternativy a strategické hlasování	189
8.4.6	Problém intenzity preferencí	190
8.4.7	Nejlepší z možných světů?	190
8.5	Většinový princip versus amajoritární metody: na cestě k obecné teorii rozhodovacích metod	191
8.6	Většina, nebo supermajorita? Asymetrie v sázce	192
8.7	Závěr	194

9.		
	Dvě konkurenční morální tradice a lidská důstojnost	195
	JIŘÍ BAROŠ	
9.1	Morální tradice mezi „starými“ a „moderními“	198
9.1.1	Krátký exkurz k pojmu tradice	198
9.1.2	Soupeřící verze morálního zkoumání	199
9.1.3	Staří a moderní a lidská důstojnost	201
9.2	Lidská důstojnost v liberální a aristotelsko-tomistické tradici	204
9.2.1	Prameny liberálního pojetí lidské důstojnosti	204
9.2.2	Poválečný katolický diskurs: rehabilitace Kanta?	206
9.2.3	Další vývoj uvnitř liberální tradice: důraz na autonomii	208
9.2.4	Pokusy jít za liberální důraz na autonomii v aristotelsko-tomistické tradici	209
9.3	Závěrem: od kulturních válek k možnému konsensu?	213
10.		
	Proč řešit identitu v liberální politické teorii? K ofenzivnímu vymezení politična v liberalismu	216
	SYLVIE BLÁHOVÁ	
10.1	Koncept identity	219
10.1.1	Problém vnitřní identity	220
	<i>Vnitřní identita v liberální teorii</i>	222
10.1.2	Vnější identita v liberální teorii	225
10.2	Liberální politično: směřování liberálního státu	229
10.3	Závěr: k ofenzivnímu pojetí identity v liberalismu	232
11.		
	Namísto závěru: neshoda, diverzita a veřejné ospravedlnění	233
	PAVEL DUFEK	
11.1	Od diverzity k neshodě, od donucení k legitimitě	234
11.2	Veřejný rozum a veřejné ospravedlnění	236
11.3	Elementy veřejného ospravedlnění	238
11.3.1	Izolace veřejného od soukromého	238
11.3.2	Důvody sdílené nebo nesdílené?	239
11.3.3	Či rozumnost?	240
11.3.4	Konsensus a konvergence. Otázka idealizace	242
11.4	Na cestě k neautoritářské společnosti	243

Summary	244
Literatura	254
O autorech a autorkách	298
Jmenný rejstřík	301
Věcný rejstřík	304

Krise liberální demokracie a politická teorie: úvodní poznámky

Pavel Dufek, Jiří Baroš

V posledních dvou desetiletích jsme svědky zajímavého paradoxu. Na jedné straně se model liberální demokracie postupně etabloval napříč všemi světadíly jakožto příkladný a žádoucí způsob vlády, v pohledu mnoha dokonce jediný legitimní, a toto přesvědčení se odráží i v početných odborných výzkumech překážek, jež před demokratizací stojí (např. Plattner 2008). Na druhé straně v politické teorii/filosofii¹ v tom samém období sílí přesvědčení, že západní liberální demokracie, jež jsou nepsaným vzorem demokratizačního úsilí, procházejí hlubokou krizí, a pokud nedojde k zásadním posunům v demokratické teorii i praxi, směřují k politické, kulturní, hospodářské, environmentální apod. záhubě, nebo přinejmenším dlouhodobé agonii. Seznam identifikovatelných výzev, hrozeb, nedostatků a příslibů je úctyhodný, potenciálně pokrývající – dle preferencí toho či onoho autora/autorky – v podstatě jakýkoliv problém, s nímž jsou společnosti počátku 21. století konfrontovány. Pro politickou teorii to je paradoxně pozitivní zpráva, protože se jakožto akademická disciplína jeví obzvláště kompetentní k diagnóze příčin a následnému poskytnutí návrhů a nápadů, zdali a jak by liberální demokracie mohla být „zachráněna“ (della Porta 2013). Politická teorie je totiž v neposlední řadě *praktickou* disciplínou a významnou součástí jejího poslání je poskytování koherentního souboru vodítek k politickému jednání, byť obvykle nikoliv v podobě konkrétních opatření či obsahových (*policy*) priorit, nýbrž v podobě principů či hodnot, které v konečném důsledku jednotlivé praktické kroky zakládají a orientují. Období závažných společenských proměn až krizí jsou koneckonců v lidských dějinách poměrně spolehlivě korelována s následnými vrcholnými výkony politického filosofování, jak dokládá dílo takových autorů či autorek jako Platón, Aristoteles, Augustinus, Machiavelli, Hobbes, Locke, Tocqueville, Mill, Marx, Arendt, Hayek nebo Rawls.

Tópos *krise liberální demokracie* – kde přívlastek „liberální“ zachycuje v prvé řadě její *ústavní* aspekt (srov. Baroš 2013c a též **čtvrtou kapitolu** této knihy) – je v politické teorii přítomen v podstatě od počátků liberální demo-

---

1 Viz terminologickou poznámku k užívání těchto termínů v závěru této úvodní kapitoly.

kracie. Nechceme zde provádět podrobnou analýzu „krizových tezí“, i proto, že krize demokracie jako takové je oblíbeným tématem již od počátků politické teorie samotné a mnoho poučných postřehů bychom našli již v dílech Platónových či Aristotelových. Takový dílčí cíl by si žádal jiný typ výzkumu, na který v této knize není prostor. Pro dokreslení situace bude nicméně užitečné se ohlédnout do 20. a 21. století, tedy doby, kdy se utvářela, případně tříbila, východiska a hlavní tematické/konfliktní osy soudobých diskusí v politické a potažmo demokratické teorii. Dovolíme si v tomto smyslu tvrdit, že až na občasná, časově omezená vzepětí dějinného optimismu – poválečnou rekonstrukci Evropy postavenou na širokém konsensu hlavních politických sil v jejich opozici vůči totalitarismu, období po kolapsu komunistických režimů na přelomu 80. a 90. let minulého století a krátkodechou, leč o to vyhrocenější, naději v podobě tzv. Arabského jara – provází liberální demokracii neustálý příznak systémové krize, poctivě živěný též akademickou produkcí. Je ovšem třeba připustit, že v okamžiku, kdy „konec liberální demokracie“ v zemi a zrod *neliberální* a *národní* demokracie jakožto nového typu režimu otevřeně vyhlašuje nikoliv nějaká marginální politická figura, nýbrž předseda vlády členského státu Evropské unie (Orbán 2014), dostává takový pesimismus více než hmatatelnou oporu.²

Pokud se jedná o kolaps demokratických režimů mezi první a druhou světovou válkou, nedává smysl rozporovat, že se jednalo o důsledek krize zcela zásadních rozměrů; asi nejproslulejší a dodnes pro mnohé inspirativní kritickou reakcí z této doby zůstává právní a politická filosofie Carla Schmitta (1988),³ ačkoliv v oboru politické sociologie může lépe rezonovat pronikavá Michelsova (1931) analýza oligarchizačních sklonů uvnitř politických stran. Je však třeba opatrnosti v přisuzování přívlastku *liberální* meziválečným režimům – vznik a rozvoj tzv. *materiálního* právního či ústavního státu jakožto „vyššího“ vývojového stupně po verzi *formální* je věcí až poválečného vývoje a zavádění substantivních omezení výkonu demokratické moci do ústavních textů, společně s etablováním soudní kontroly ústavnosti. Druhá polovina 20. a počátek 21. století pak byly opakovaně svědkem poukazů na skutečnost, nebo alespoň bezprostřední hrozbu, systémové krize liberální demokracie. Za zmínku jistě stojí, že se jednalo o apely přicházející jak z „levého“ (neo- a post-marxistického, kriticko-teoretického, radikálně demokratického – namátkou viz Mills 1956; Offe 1984; Foucault 2009; Hunt 1980; Habermas 2000a; Putnam 2000; Crouch 2004; Wolin 2008), tak „pravého“

2 Jiří Příbáň (2013: 155) hovoří o *rozvalu* ústavní demokracie, jenž v Maďarsku nastal a v Polsku hrozí.

3 Pro neméně skeptický pohled ze stejného období, leč politicky opačného (levicového) břehu viz Laski (1931).

břehu (konzervativního, klasicko-liberálního, agonisticky liberálního a podobně – viz např. Crozier et al. 1975; Bloom 1987; Deutsch a Soffer 1987; Manent 1994; Gray 1995, 2004, 2016; Fiala 2010; Lasch 2016). Psal-li italský politický myslitel Norberto Bobbio v 80. letech minulého století o „zklamaných očekáváních“, jež liberální demokracie vyvolala, leč nenaplnila (Bobbio 1987: kap. 1; srov. Bíba 2014b: 171–175), pak zřejmě zachytil obecnou atmosféru provázející liberální demokracii dodnes.

Nabízí se skeptická poznámka, že nespokojenost s demokratickými poměry je v případě politických teoretiků a teoretiček v první řadě výrazem jejich normativních východisek, která předurčují samotnou definici pojmu demokracie, a tudíž jak (1) formulaci kritérií, jimiž budou následně reálně existující společnosti poměřovány, tak (2) povahu odhalených problémů a krizových příčin.⁴ První kapitola koneckonců i takového typu argumentu užívá v rámci kritické reflexe povahy soudobé demokratické teorie. Současná situace (jíž miníme období od počátku celosvětové hospodářské recese přibližně v roce 2008) je ovšem specifická v tom, že k normativněteoreticky motivovaným verdiktům o hrozcí demisi liberální demokracie se v nebyvalé míře přidávají i hlasy z „empirického“ tábora, pod nímž máme na mysli jak komparativní výzkum demokracie, tak ty teoretické směry, které jako svůj normativní horizont přijímají elektoralistický model reprezentativní demokracie, v neposlední řadě právě v důsledku úzkého napojení na komparativní výzkum (Dufek a Holzer 2013). Jak ukazují přední výzkumníci demokracie, podle dostupných dat se zdá, že liberální demokracie začínají čelit interním systémovým hrozbám, jež nelze označit za běžné fluktuace v důvěře v systém (jak tvrdila např. Norris 2011) ani vysvětlit přesunem politické aktivity do méně veřejně exponovaných sfér, respektive nevolebních participativních kanálů (Beck 1986: kap. VIII; Dalton 2004; Rosanvallon 2008a; Vráblíková 2017). Nyní se má již jednat o fundamentální výzvy existujícímu modelu demokracie a možná demokracii jako takové.⁵

Pozornost empiriků i normativců se tak obrací k nespočetné řadě souvisejících témat a otázek:⁶ přesvědčení mladších generací o „důležitosti žití v demokracii“, v protikladu k podpoře autoritářským alternativám (Foa a Mounk 2016); postupnému úbytku volební účasti (Spáč 2016); vyprazdňování prostředkující funkce politických stran a posilování funkce vládní, re-

4 Klasik tranzitologického výzkumu Klaus von Beyme (2013: 142) opakovaně upozorňoval, že zklamání zejména v případě „nových“ (mimo jiné postkomunistických) demokracií bývá tím hlubší, čím optimističtější byly vize jejich rychlého přechodu mezi vyspělé, zavedené demokracie.

5 Stále jsou ovšem slyšet i umírněnější/pozitivnější hlasy, viz mj. Merkel (2014); Levitsky a Way (2015); v souvislosti se středoevropskými demokraciemi Roberts (2010); konkrétně pro případ ČR Balík a kol. (2016).

6 Pro analýzu českých politologických pohledů na stav české demokracie viz Roberts (2016b).

spektive personální (Bartolini a Mair 2001; Rosanvallon 2008a, 2011; Mair 2013); obecně krizi volbami prostředkované politické reprezentace jakožto legitimizačního pilíře moderní demokracie (Bíba a Znoj 2017b); oslabování participativní složky demokracie ve prospěch racionálního expertního řízení společnosti (Buchstein a Jörke 2007; Šejvl 2017a), případně expanzi výkonné moci na úkor legislativy; depolitizaci – dedemokratizaci – rozhodování o věcech veřejných buď v důsledku logiky „neoliberálního kapitalismu“ a koncentraci moci v rukou úzké hospodářské elity, nezřídka té nadnárodní (Crouch 2004; Hrubec 2005; Barša et al. 2010; Mastropaolo 2012; Švihlíková 2015), nebo naopak bobtnání administrativního molocha *welfare state* a ochromujícího působení nadnárodních politických struktur omezujících domácí politickou soutěž (Fiala 2007; 2010), ale též blokačního působení liberálního konstitucionalismu v čele s ústavními soudy (Blokker 2013); prolamování walzerovských hranic autonomních společenských oblastí cizorodou logikou (Löwensteinová 2015); komercializaci médií a koncentraci jejich vlastnictví, ústícím v depolitizaci i samotné veřejné debaty v demokraciích (Carpentier 2011: kap. 1); údajné erozi sociálního státu a nárůstu sociální, příjmové atd. nerovnosti (Potůček 2011); erozi *státu* jako takového (Kysela, Ondřejek a kol. 2016; Agha 2017); globálním hospodářským otřesům a přesunům mocenských center (Diamond 2017; Öniş 2017); dopadům nedávné hospodářské krize na kvalitu demokracie a její vnímání občany (Morlino a Quaranta 2016); nástupu a rozpadu elementární hodnotové shody zakládající vůbec možnost společného žití v podmínkách normativní, identitární apod. diversity (Baroš 2018); krizi občanské důvěry a sounáležitosti, jež někteří označují souhrnným termínem *bratrství* (Drulák 2012; srov. Sedláčková 2012); vytrácení schopnosti spolu *nesouhlasit*, překrývané nálepkováním oponentů jako *nehodných* diskuse, což vede ke krizi legitimacy kolektivních rozhodnutí (Talisso 2009); dobrovolnému sebe-uvěznění v osidlech všemocných státních a mezinárodních institucí, paradoxně ovšem v zájmu osvobození jednotlivce (Deneen 2018); vyloučení a/nebo marginalizaci celých společenských skupin z politického rozhodování i společenského života obecně (problém *zneuznání*; srov. Hrubec 2011); podcenění významu občanské společnosti, případně zjednodušujícímu pohledu na ni (Müller, Karel B. 2016); neregulované expanzi nevolených institucí a technokratického způsobu vládnutí, mimo jiné v podání administrativního aparátu (Caramani 2017); nebo vzestupu populismu a populistického plebiscitarismu, v neposlední řadě právě v reakci na technokratické vládnutí (Urbinati 2018; Müller, Jan-Werner 2016). Sem by patřily i mediální zkratky typu oligarchizace, korupčnictví nebo nadnárodního diktátu, ač i ty obvykle podepírá bohatá odborná produkce, ať o ní autoři a autorky těchto zkratků vědí, nebo nikoliv.

Zcela seriózním tématem se tak stává možnost *dekonsolidace* demokracie, přičemž mladé liberálnědemokratické režimy střední a východní Evropy představují jednu z aktivních laboratoří těchto trendů (Dufek, Holzer a Mareš 2016; Dufek a Holzer 2016; Foa a Mounk 2017). Současné vlně posilování populistických sil na politické levici i pravici pak lze rozumět také jako reakci na tyto mnohaúrovňové těžkosti v jádru liberální demokracie, byť (modelově) španělské hnutí *Indignados* (resp. strana *Podemos*) a francouzská *Front national* se ve svých normativních doporučeních výrazně liší. Je však záhodno držet na paměti poznámku Andrewa Robertse (2016a: 132), podle něhož nebývá z některých zpracování zřejmé, zdali analyzované fenomény představují příčiny, konstitutivní součásti, nebo následky řečené krize demokracie, což činí nabízené diagnózy poněkud mlhavými. Stejně tak je potřeba rozlišovat mezi objektivními systémově-institucionálními nedostatky daných režimů jako takovými a jejich vnímáním ze strany občanů (Bíba a Znoj 2017b: 9).

Je zřejmé, že v jedné knize nelze předložit vyčerpávající seznam pojmů, hodnot a institucí – to je věc celoživotního bádání. Tato kniha se proto věnuje v našem pohledu klíčovým a v některých případech zároveň zanedbávaným diskusím v politické teorii; neusilujeme proto ani o snesení rozsáhlých empirických podkladů pro tezi o krizi liberální demokracie, ač i pro normativní reflexi jsou taková data v posledku nepostradatelná, zejména pokud s takovou pravidelností usiluje o „diagnózu“ společnosti.⁷ Avšak ani automaticky nepředpokládáme, že se liberální demokracie nacházejí uprostřed hluboké systémové krize či procesu dekonolidace – takový verdikt by totiž do značné míry předurčoval závěry, k nimž bychom měli dojít, a na rozdíl od řady politickoteoretických příspěvků se tomuto manévru chceme vyhnout. Budeme proto v oslabeném smyslu pracovat v rámci *vědomí systémových problémů*, jež liberální demokracii na počátku 21. století stíhají a k jejichž diagnóze a řešení se politická teorie prohlašuje být povolána. Zároveň předpokládáme, že tyto problémy mají vskutku *politické* kořeny, tj. takové, jež vyrůstají z hodnotového a normativního, respektive v širokém smyslu institucionálního nastavení existujících liberálnědemokratických režimů – jinak by důkladná filosofická reflexe politiky nedávala přílišného smyslu a oblast poznatelného by se vyčerpávala analýzami ekonomickými, sociologickými nebo psychologickými.

Jinak řečeno, přestože nesdílíme občasné sklony politických filosofů a filosofek k samozvanosti, jsme přesvědčeni, že rozbor některých ústředních

---

7 V tomto ohledu je například poučný obrat současné Kritické teorie od abstraktních „habermasovských“ teoretických konstrukcí k obnovenému důrazu na empirické – namnoze sociologické – zkoumání (viz mj. Honneth a kol. 2007).

otázek demokratické a obecněji politické teorie může přinejmenším k objasnění zdrojů daných systémových problémů napomoci. Na této hlubší teoreticko-konceptuální úrovni se pak jako obzvláště podnětná jeví teze Sheldona Wolina (2004: 9 a n.), podle něhož dochází v obdobích dezintegrace politického řádu k rozsáhlým proměnám pojmového aparátu, jehož prostřednictvím popisujeme a hodnotíme politickou realitu: staré významy (obsahy) pojmů ustupují do pozadí a na jejich místo se derou – popřípadě jsou různými aktéry prosazovány – významy nové. Jelikož základní politické pojmy, od autority přes spravedlnost k politické reprezentaci, disponují vedle normativního aspektu i funkcí ontologickou (viz mj. Muldoon 2016: 45 a n.; Dufek 2018a: 59–62) čili strukturují samotné naše vnímání politické reality (jaké aktéry, struktury a procesy vůbec považujeme za reálné a relevantní), stává se úspěch ve veřejném prosazení upřednostňovaného politického slovníku jakýmsi latentním mocenským a politickým vítězstvím (k tomuto více v **první kapitole**). V určitém velmi významném smyslu jde tedy i v abstraktních politickofilosofických debatách vskutku o hodně.

* * *

Česká (a částečně slovenská) odborná produkce danou situaci v teorii i praxi liberální demokracie dílčím způsobem recipuje a v některých případech i přizpůsobuje lokálním poměrům a podmínkám. Vzhledem k omezenému počtu akademicky činných osob, jež se v České republice soudobé politické teorii vážně věnují, nelze ovšem hovořit o systematické vnitrooborové debatě. Jednotliví autoři a autorky sledují především svoje preferované dílčí výseky mezinárodních diskusí a k průsečíkům s konkurenčními pozicemi a argumenty proto dochází výjimečně, nezřídka navíc pouze uvnitř relativně úzce vymezených epistemických a/nebo normativních komunit. K tomu v poslední době výrazně přispívá tlak na publikování článků v mezinárodně uznávaných časopisech (popřípadě knih v nakladatelstvích), čímž se od sebe již tak nepočtené politickofilosofické pozice jen dále vzdalují, bez ohledu na obecnou akademickou přínosnost snah o internacionalizaci. Celkově vzato je česká odborná produkce v oblasti politické teorie značně roztržštěná a výrazně závislá na osobních prioritách a preferencích jednotlivých autorů a autorek. To se následně odráží také v obrazu liberální demokracie a jejích možných reform a alternativ, jež je předkládán publiku dobrovolnému (např. čtenářstvo odborných textů) i nedobrovolnému (studentstvo v povinných kurzech). Určitým pojištěním se zdá být samotná liberální demokracie, potažmo liberální politická teorie, nicméně jak plyne z výše řečeného a bude dále rozvedeno v **první kapitole**, i samotný předmět zájmu politickofilosofické debaty o krizi je z různých pozic vnímán různě. Debata tak nakonec připomíná známou

bajku o slepých, kteří se na různých místech dotýkají slona a dle této své omezené zkušenosti následně konstruují představu celého zvířete.

Ani v této knize se nepokoušíme o vyčerpávající utkání se s konkurenčními pozicemi a argumenty, natožpak s mezinárodní politickofilosofickou produkcí jako takovou.⁸ V prvé řadě to nebylo ani cílem výzkumného projektu, jehož závěrečný výstup tato kolektivní monografie představuje. Ač dle titulu poměrně široce vymezené („Liberální demokracie v době krize“), přece jen jsme téma projektu specifikovali do čtyř tematicky koherentních podoblastí (metodologické otázky; demokracie a konstitucionalismus; politická reprezentace a většinový princip; důstojnost, pluralismus a veřejné ospravedlnění), které zdaleka nepokrývají všechny otevřené otázky soudobé politické filosofie. Zprostředkování a kritické zhodnocení všech relevantních diskusí v jedné knižní publikaci tohoto typu ani není možné. V neposlední řadě pak, navzdory rozšíření autorského týmu monografie o doktorské studentky a studenty Katedry politologie FSS MU, nezbyváá než přiznat, že naše individuální ani kolektivní odborné kompetence nejsou neomezené. V řadě oblastí zkoumání politické filosofie si proto nemůžeme činit nárok na expertizu a pole působnosti prozatím přenecháme jiným.

Cíl knihy je dvojitý. Na jedné straně je náš záměr pedagogicko-přehledový, ať už proto, že žádný použitelný „úvod“ do námi reflektovaných témat není v českém jazyce k dispozici, nebo proto, že jejich existující zpracování nejsou dostatečně komplexní a/nebo se vyznačují jistou selektivností a „mezerovitostí“. To pochopitelně neznamená, že výklad prezentovaný v jednotlivých kapitolách je v těchto ohledech bezchybný.⁹ Snahou autorského týmu ovšem bylo podat pokud možno vyvážený obraz některých zásadních otázek, s nimiž se v současné době potýká politická a úžeji demokratická teorie a které významným způsobem figurují v hlubších sondách do zdrojů systémových problémů liberální demokracie. Ať už jde o důstojnost, lidská práva, politickou reprezentaci, identitu nebo dělbu moci, ve všech případech usilujeme nejprve o odhalení hlubší logiky pojmu a tudíž i souvisejících institucionálních nástrojů, což teprve zakládá možnosti diagnózy defektů a případně i formulaci doporučení k nápravě. Na druhé straně se proto nespokojujeme s pouhým přehledem hlavních pozic, přístupů a argumentů a v patřičných momentech přistupujeme k jejich kritickému (z)hodnocení a případně i načrtnutí vlastní

---

8 Jedním z důsledků je i skutečnost, že nenabízíme systematický přehled „teorií krize“ v podání české politickoteoretické obce, jakési zmenšené *litreview*, vyjma oněch stručných odkazů v předchozí pasáži. Pro jistý omezený pokus v tomto směru, zahrnující český, slovenský, polský, maďarský a slovinský prostor, viz Dufek a Holzer (2016).

9 Předjímáme v této souvislosti výhradu, že o *našich* preferencích a prioritách vypovídá neméně i to, co se do zorného úhlu výkladu a kritiky v této knize nedostane. Pokud ovšem nemá mít kniha 1500 hustě potištěných stran, nemůže tomu být jinak (za předpokladu, že se chceme vyhnout nadměrné povrchnosti).

pozice tváří v tvář probírané materii. Činíme tak ovšem pokud možno s rozvahou, jednak proto, že naším cílem v této knize není konstrukce svébytné politickofilosofické pozice v debatě, a jednak proto, že ač poutání institucionálními i kolegiálními vazbami, necestují autoři a autorky předkládané monografie vždy normativně na jedné lodi. Úsilí editorů každopádně směřovalo k tomu, aby spolu jednotlivé kapitoly komunikovaly, i kdyby jen v minimální podobě vzájemných tematických odkazů.

* * *

V představení obsahu knihy nebudeme postupovat striktně dle pořadí jednotlivých kapitol, nýbrž se pokusíme načrtnout určitý tematický oblouk, který prochází celou knihou a dotváří kontext výkladu a argumentace v dílčích pasážích. První tři kapitoly jsou široce metodologické a nastiňují povahu výzkumného pole (demokracie) a charakter odborných diskusí o něm. V **první kapitole** se Pavel Dufek mimo jiné ptá, zdali tolikrát propíraná krize liberální demokracie není alespoň zčásti také krizí normativní teorie demokracie, přesněji řečeno zdali demokratická teorie jakožto jeden z pilířů současné politické filosofie naši představu o povaze a případné krizi liberální demokracie spíše projasňuje, nebo naopak znejasňuje. Vnitrodisciplinární pluralismus je zevnitř demokratické teorie většinou obhajován jako její nepochybná přednost; Dufek se po nastínění hlavních zdrojů této diverzity naopak ptá, zdali negativa nepřevažují, a předkládá několik důvodů, proč bychom měli být v této sebechvále opatrnější. Diskutuje v této souvislosti i v poslední době široce reflektovaný „argument z kognitivní diverzity“, tedy tvrzení, že různost přístupů ke zkoumání určitého problému je produktivní a vede k lepším výsledkům než metodologická, epistemologická, normativní apod. jednotnost. Jeho závěr, který zároveň odkazuje k **jedenácté kapitole**, zní, že nekončící teoretizování o definicích, teoriích, modelech, nástrojích, institucionálních vyjádřeních a dalších náležitostech demokracie vede do slepé uličky a že produktivnější by bylo vydat se cestou tzv. *veřejného ospravedlnění*, jež usiluje o vypracování co možná nejkonsenzuálnějšího souboru východisek pro politické teoretizování, z něhož se posléze určitá žádoucí podoba demokracie „vyloupne“.

Tato nepřehlednost (uvnitř) disciplíny, jež má sama liberální demokracii nastavovat kritické zrcadlo, ztěžuje i porozumění tomu, na jakém výzkumném poli se vlastně pohybujeme, tedy co demokracie vlastně je (a není), co může a co by měla být, což začíná již u různorodých kritérií pro členění jednotlivých přístupů. Tereza Křepelová proto ve **třetí kapitole** nabízí rozbor a srovnání dvou hlavních přístupů (modelů) ke konceptualizaci demokracie, totiž agregativního a deliberativního. Volí ale specifickou cestu, když se

soustředí především na odpovědi, které oba modely předkládají na otázku „Co je cílem demokracie?“ Křepelová ukazuje, že žádná snaha o hodnocení reálně existujících demokracií se neobejde bez stanovení normativních kritérií, k nimž je tato realita vztahována, a proto ji zajímají morální koncepce, které za agregativním a deliberativním modelem stojí a z nichž tato kritéria plynou. Svůj výklad opírá o pojetí demokracie v podání Kennetha Arrowa, Roberta Dahla a Jürgena Habermase, přičemž adresuje i taková témata, jako je striktně subjektivní charakter preferencí v agregativním modelu nebo role konsensu v modelu deliberativním. V závěru se pak ptá po možnostech syntézy obou modelů, a to mimo jiné na základě významu individuálních zájmů a pojetí racionality.

Šířeji metodologické – metateoretické – předpoklady demokratické teorie, na něž ve svém výkladu narážejí Pavel Dufek i Tereza Křepelová, rozvádí důkladněji ve **druhé kapitole** Jiří Baroš se zvláštním zřetelem k napětí mezi „realistickým“ a „idealistickým“ přístupem k politickému filosofování. Pod tímto označením se ve skutečnosti ukrývá několik vzájemně souvisejících rozlišení, což jen dále podtrhuje tezi, že metateoretické volby, které implicitně nebo explicitně činí každý autor či autorka, dlouho zůstávaly mimo zorné pole politické filosofie jako takové. Baroš se nejprve vrací k Rawlsem zpopularizovanému rozlišení mezi ideální a neideální teorií, kde první verze teoretizování stanovuje normativní standard, dle něhož poměrujeme stávající politickou realitu, zatímco neideální teorie říká, jak se nejlépe postavit k identifikovaným nedostatkům. Baroš posléze rozebírá jak kritiku (v podání Amartyi Sena) neužitečnosti Rawlsovy ideální teorie při prosazování spravedlnosti v reálném světě, tak i opačnou „utopickou“ kritiku, podle níž Rawlsovo pojetí ideální teorie zůstalo až příliš v zajetí reality. Zástupci utopismu jsou Gerald Cohen a především David Estlund. Následně nastiňuje hlavní body pokračující argumentační výměny mezi realisty a idealisty, jejímž východiskem je skutečnost, že velká díla liberální politické teorie většinou spadají do druhé skupiny. Proti tomuto dominantnímu způsobu teoretizování se vzedmula právě tzv. realistická kritika a z tohoto tábora Baroš tematizuje přístup Bernarda Williamse a Raymonda Geusse. V závěru pak argumentuje, že plodná reakce na krizi dnešních liberálních demokracií předpokládá příklon k tomu, co Jeremy Waldron (2016) nedávno nazval *politickou politickou teorií* – tedy vědomému úsilí o filosoficky poučený rozbor (úlohy) existujících politických institucí v demokracii (o což se v různé míře snaží také **čtvrtá až osmá kapitola**). Stejně tak užitečným je podle něj návrat k obecnější teorii politických režimů, v nichž tyto politické instituce mají své místo, protože až ten umožňuje skutečně vidět, jakým mutacím jsou liberální demokracie dnes potenciálně vystaveny.

Další tři kapitoly tematizují z několika úhlů pohledu napětí mezi dvěma konstitutivními prvky ústavních demokracií, tedy demokracií a konstitucionalismem. Dvě z nich přitom směřují „dovnitř“ zavedených liberálních demokracií, třetí se pak týká významného aspektu fungování těchto zemí v mezinárodním prostředí. Ve **čtvrté kapitole** se Jiří Baroš zaměřuje na tezi, že za krizí liberální demokracie i jednotlivých liberálnědemokratických režimů stojí v první řadě přehnaný důraz na právní dimenzi těchto politických režimů; terčem kritiky se tak stal tzv. *právní konstitucionalismus* (ve vztahu ke střední a východní Evropě viz Blokker 2013). Konstitucionalismus je vedle suverenity lidu standardně chápán jako jeden ze dvou zakládajících principů současných ústavních demokracií a lze se proto ptát, jaký je mezi těmito principy vztah – vzájemně se podmiňující, či spíše konfliktní? Do těchto debat lze předně situovat na jedné straně liberální zastánce konstitucionalistických hodnot a na straně druhé republikánské a demokratické proponenty prohlubování demokratické participace, kteří vypracovávají návrhy alternativ k dominantnímu modelu právního konstitucionalismu. Baroš v kapitole argumentuje, že kritizovaný právní konstitucionalismus je konceptuálně složitější uchopit, než se na první pohled jeho odpůrcům zdá, neboť je ve skutečnosti vnitřně diferencovaným proudem. Baroš pokračuje rozбором dvou hlavních alternativ, které se k modelu právního konstitucionalismu objevily a které kladou důraz jednak na nezbytnost politické participace (ta by se měla týkat i rozhodování o ústavních otázkách) a jednak na důležitost reprezentativních institucí: zatímco *politický konstitucionalismus* navazující na republikánskou tradici politického myšlení představuje podle Baroše v jistém slova smyslu krok zpět směrem k režimu suverenity parlamentu, *demokratický konstitucionalismus* čerpající mimo jiné z radikálně-demokratické tradice stojí před výzvou konstrukce adekvátních institucionálních prostředků zajišťujících garantování lidských práv a dosahování společného dobra. Zároveň musí čelit hrozbě populismu, který v současné době zaplavil prostor liberálních demokracií.

Druhým do vnitřku liberálních demokracií obráceným tématem je pojem, princip a nástroj *dělbý moci*, který si v **páté kapitole** berou s nepřímým přispěním Davida Kosaře na starost Jiří Baroš a Pavel Dufek.¹⁰ Přestože dělba moci představuje normativní i institucionální páteř liberálních demokracií, soudobá politická a konkrétně demokratická teorie se jí až donedávna zabývala jen okrajově a povrchně – na rozdíl od teorie ústavní, jež ovšem pro změnu příliš nevnímá odborné diskuse v teorii demokratické. Baroš a Dufek

---

¹⁰ Kapitola představuje shrnutí několika společně napsaných textů, viz Baroš, Dufek a Kosař (2019), Kosař, Baroš a Dufek (2019) a Dufek, Kosař a Baroš (2019).

nejprve rozebírají dva základní účely dělby moci – negativní (omezující) a pozitivní (umožňující) – a zastavují se u tří typů zdůvodnění pro druhý jmenovaný účel, které přibližně odpovídají třem základním způsobům zdůvodnění legitimacy politického rozhodování (*input, output a throughput*) a které nevyhnutelně provazují uvažování o dělbě moci s normativní politickou teorií. Dále ukazují, že princip dělby moci sestává ze čtyř komponentů – oddělení *institucí*, oddělení *funkcí*, *personální* nekompatibility a *brzd a protiváh*, přičemž argumentují, že poslední jmenovaný jakožto vyvažující a „provazující“ prvek předpokládá první tři separacionistické. Tento konceptuální aparát Baroš s Dufkem ilustrují na některých nedávných zkušenostech zemí střední a východní Evropy a též Latinské Ameriky, kde se nejvýrazněji pojevuje vlna populismu jakožto zřejmé hrozby pro hodnoty podepírající dělbu moci. Obecný závěr kapitoly zní, že vzhledem ke komplexní vnitřní logice dělby moci není vhodné konstruovat nějakou její univerzální, všudeplatnou šablonu, což na druhou stranu otevírá prostor pro plodnou výměnu mezi politickou filosofií, ústavní teorií a empiricky posazenými sociálními vědami.

Směrem „ven“ míří **šestá kapitola** Patrika Taufara týkající se pojmového a institucionálního vztahu mezi lidskými právy a demokracií jakožto dvěma normativními pilíři současného světa. Taufar začíná poukazem na vztahový charakter obou pojmů (a zároveň fenoménů), z něhož vyplývá i pojetí kapitoly: jejím cílem je předložit konceptuální matici zachycující logicky možné modalitty vztahů lidských práv a demokracie a zpochybnit tak početná zjednodušení, která se ve veřejné i odborné sféře objevují. Autor nejprve ukazuje, jakým způsobem se lidskoprávní (čili zároveň konstitucionalistický – viz výklad ve **čtvrté kapitole**) a demokratický moment mohou vzájemně posilovat či dokonce podmiňovat, a to v perspektivě mezinárodněprávní, konstitucionalistické i filosofické (týkající se existence lidského práva na demokracii). Následně ale ukazuje, že lidská práva mohou pracovat *proti* demokracii a omezovat prostor politického střetu. A v opačném gardu mohou být lidská práva *obětí* demokratického rozhodování, což je zkušenost, s níž jsou konfrontovány mnohé současné demokracie, a to i ve střední a východní Evropě.

Následující dvě tematicky propojené kapitoly (7 a 8) se zabývají problémem, který trápí teoretiky demokracie odjakživa – totiž jak smířit jednotu s mnohostí, tedy nutnost kolektivní autorizace závazných pravidel jednání s demokratickým imperativem rovné autonomie všech zainteresovaných jedinců a případně skupin. Pavel Dufek rozebírá v **sedmé kapitole** pojem *politické reprezentace*, dlouho opomíjené konceptuální jádro reprezentativní demokracie, jež si v posledních několika letech vydobylo v demokratické teorii téměř eminentní postavení. Mimo jiné se totiž čím dál častěji dočítáme, že krize liberální demokracie je odvozena především z krize politické reprezen-

tace (Bíba a Znoj 2017b), v čemž dochází ke vzácné shodě mezi normativními a empirickými pohledy na liberální demokracii. Dufek ukazuje, že uvažování o limitech a možnostech politické reprezentace uvozuje méně i více radikální přehodnocení povahy demokracie, ať už se to týká úlohy politických stran a volební legitimizace, alternativ k *principal-agent* modelu reprezentativního vztahu nebo (re)definice reprezentovaného subjektu. Dufek načrtává proměny soudobého chápání politické reprezentace, od klasického vymezení Hannah Pitkin přes snahy o zdynamičtění její vnitřní logiky (Pettit, Mansbridge), nedávný konstruktivistický obrat spojený především s dílem Michaela Sawarda, po úvahy o její deteritorializaci, k nimž ponouká v první řadě tzv. složený model politické reprezentace v Evropské unii. Tyto inovace jsou přitom motivované jak dílčími problémy reprezentace v existujících demokraciích (podreprezentace nebo nízká responsivita), tak erozí reprezentativní role politických stran. Dufek závěrem argumentuje, že politická reprezentace je typickým příkladem základního politického pojmu, který nelze oprostit od širšího kontextu teoreticko-ideologických normativních pozic (jak stejný autor obecně naznačil už v **první kapitole**). To znamená, že se v posledku jedná o debatu mezi liberalismem (liberální demokracií) a jeho alternativami.

Vedle politické reprezentace je prostředkování mezi vstupy do politického procesu (individuální preference, zájmy, identity a podobně) a jeho výstupy (závazná kolektivní rozhodnutí) zajištěno principem, který uděluje danému politickému rozhodnutí autoritu i legitimitu; někdy se hovoří o metodě kolektivního rozhodování. V **osmé kapitole** se proto Pavel Dufek podrobněji zaměří na *princip většiny*, který je všeobecně vnímán jako výchozí, „defaultní“ – automaticky platný, neexistují-li podstatné důvody proti – princip rozhodování v demokracii.¹¹ To platí dvojnásob pro již vícekrát zmiňované populistické politické síly, které s oblibou ztotožňují většinu s (fiktivním) celkem, jak ukazuje v souvislosti s omezováním lidských práv v **šesté kapitole** i Patrik Tafar. Současná odborná produkce nicméně dokládá, že samozřejmost většinového principu je zdánlivá a že otázku „Proč by mělo být většinové rozhodnutí nejen právně, ale také morálně závazné i pro ty občany, kteří zůstali v menšině?“ nelze konkluzivně zodpovědět pouhým odkazem na normativně líbivé fráze, ať jsou obsaženy v ústavních textech, nebo nikoliv. Dufek nastiňuje spektrum rozhodovacích metod (od diktátorství k jednomyslnosti) a rozebírá hlavní typy normativněteoretických obhajob většinového principu (maximalizace svobody, epistemická kapacita, politická rovnost prostřednictvím Maya teorému). Následně se věnuje slepým místům obhajob založených na demokratické rovnosti, se zvláštním zřetelem k důsledkům

11 Viz mj. Ústavu ČR, čl. 6, 39, 43, 47, 50, 56, 72, 76.

Arrowova teorému a teoretickému úsilí o záchranu většinového principu prostřednictvím rozvolňování Arrowových kritérií (např. jednovrcholovost či deliberace; k tomuto viz také **třetí kapitole**). Argumentuje přitom (podobně jako v **sedmé kapitole**), že (ne)žádoucnost většinového principu jako defaultního kritéria je významně spojena se širším normativním kontextem, do něhož je tím či oním autorem/autorkou zapuštěn; jako příklad uvádí obhajoby supermajoritárního rozhodování. Kapitulu uzavírá konstatováním, že klíčový krok se skrývá v odpovědi na otázku, co od metod rozhodování vlastně očekáváme, a odkazuje v tomto na **jedenáctou kapitolu**.

V posledních třech kapitolách se vrátíme k otázce morální, náboženské apod. plurality. Jiří Baroš se v **deváté kapitole** z jiného úhlu pohledu zaměřuje na úlohu konstitucionalismu v liberálních demokraciích, kterou rozvíjel již v **kapitole čtvrté**. Poválečný konstitucionalismus byl založen na hodnotovém konsensu svěbytných morálních a politických tradic, a to v důsledku zkušenosti s komunismem a především nacismem. Mezi těmito základními hodnotami hrála v ústavní dogmatice ústřední roli *lidská důstojnost* (*dignitas*), chápána ovšem nikoliv nutně v individualistických termínech, nýbrž personalisticky, skrze zakotvenost jedince v sociálních vztazích (k tomuto viz též téma identity rozebírané v **desáté kapitole**). Po dlouhém období tzv. tichého konsensu a jistého nezájmu ze strany politických a právních teoretiků se koncept lidské důstojnosti v poslední době opět dostal do centra jejich pozornosti, a to kvůli obavě, že tento konsensus se postupně rozpadá – což je potenciálně problematické pro lidská práva, jež jsou v mnoha zemích (ČR nevyjímaje) v dignitaristické doktríně zakotveny. Baroš se proto ve svém příspěvku zaměřuje na aktuální úvahy o tom, jak lidskou důstojnost chápat a filosoficky zdůvodnit, a ukazuje, jaké neshody stran chápání a zdůvodnění lidské důstojnosti se v současných debatách vyskytují. Důraz klade na ty spory, které kopírují straussiánské štěpení mezi „starými“ a „moderními“: zatímco ti druzí – zastupovaní většinově liberální tradicí – kladou do centra uvažování o lidské důstojnosti hodnotu individuální autonomie, ti první (aristotelsko-tomistická tradice) chápou autonomii jen jako součást širšího pojetí důstojnosti člověka. Výklad v kapitole je veden fundamentální otázkou, zdali mají liberální demokracie k dispozici vnitřní zdroje ke znovuochození nějaké nové verze konsensu na této klíčové hodnotě ústavního pořádku, a to tváří v tvář pluralitě soupeřících morálních a politických tradic, které formovaly zrod moderních lidskoprávních dokumentů a které možná opět sklouzávají k nové formě „kulturních válek“.

V **desáté kapitole** otevírá Sylvie Bláhová otázku individuální a kolektivní *identity* ve vztahu k základům liberální demokracie. Bláhová tak na jiné rovině analýzy navazuje na jednu z výzev, které v 80. a 90. letech 20. století po-

stavil před liberální politickou teorií tzv. komunitarismus a jejichž odrazem v politické a společenské sféře byla témata multikulturalismu, nacionalismu nebo politiky identity (která v posledních letech vyvstala s novou naléhavostí v důsledku imigrační vlny). Bláhová chce ovšem poukázat v první řadě na nenahraditelnou úlohu *politické obce*, respektive *politická*, jehož zakládající principy podepírají veřejnou sféru i sféru sociální a umožňují tak etablování i kultivaci tzv. vnější formy identity každého aktéra. Ta je podle Bláhové nenahraditelným komplementem k identitě vnitřní, tedy vztahu jedince se sebou samým, a pokrývá interakci s ostatními aktéry v rámci společnosti (viz též pasáže o personalistickém chápání lidské důstojnosti v **deváté kapitole**). Obě dimenze individuální identity se přitom vzájemně podmiňují. Takový přístup k identitě ovšem zásadně mění charakter liberální politické teorie, která je pravidelně obviňována z omezeného zaměření pouze na vnitřní aspekt identity; Bláhová na konceptu společenské smlouvy ukazuje, že taková kritika liberalismu je převážně neopodstatněná. Vynořují se však jiné otázky. Zaprvé, jak sladit úlohu liberálních principů a hodnot jakožto kořev vnější identity s jinými (partikulárnějšími) identitárními požadavky; zadruhé, jak konceptualizovat podmínky realizace liberální identity, aniž by to znamenalo kapitulaci například před nějakou verzí soudobého (neo)republikanismu (Pettit, Dagger a další). Jelikož jedna z výzev současným liberálním demokraciím spočívá v údajné erozi dosavadního hlavního modelu politické obce – moderního státu –, kterýžto proces řada politických teoretiků a teoretiček dokonce obhajuje jako žádoucí, stává se otázka zajištění vnější *liberální* identity pro budoucnost liberální demokracie nanejvýš relevantní.

Napříč většinou témat adresovaných v předchozích kapitolách prochází problém pluralismu a diverzity, ať v rámci liberálnědemokratické společnosti, nebo politické a demokratické teorie samotné. Jak v **jedenácté** a zároveň závěrečné kapitole ukazuje Pavel Dufek, doprovodným jevem diverzity je *normativní neshoda*, a to jak na rovině substantivní (co dělat, resp. jaká pravidla soužití zavést), tak procedurální (tedy jakým způsobem k takovým rozhodnutím docházet). Jak ovšem v takové situaci zajistit autoritu (morální závaznost) i legitimitu (oprávněnost vynucení) politických rozhodnutí pro každého občana, nechceme-li se spokojit s ústavně-právním, leč (jak dokládají **sedmá** a **osmá kapitola**) filosoficky neuspokojivým, trikem, spočívajícím v tezi, že rozhodnutí nejvyšších ústavních institucí je vyjádřením vůle „všeho lidu“? Jednou z výchozích hodnot liberalismu je přece úcta ke každému jednotlivci ze strany politické autority. Nadějnou cestu ukazují podle Dufka koncepty *veřejného ospravedlnění* a *veřejného rozumu* rozpracovávané v posledních letech právě v rámci liberální politické teorie, které hledají jakousi střední cestu mezi dvěma autoritativními, leč obtížně dosažitelnými zdroji

ospravedlnění – (empirickým) Souhlasem a (objektivní) Pravdou. Dufek rozebírá některé hlavní elementy veřejného ospravedlnění, jako je oddělitelnost veřejných od soukromých přesvědčení, udržitelnost představy o sdílených důvodech pro nějaké politické rozhodnutí nebo lasičí termín *rozumnosti*, který je i v těchto debatách široce používán. Vyslovuje se nakonec pro umírněnou verzi veřejného ospravedlnění, která sice činí proces zdůvodňování obtížnějším, avšak vyhýbá se autoritářskému vnucení určitých přesvědčení, v čemž je maximálně konformní s liberální hodnotou úcty k jednotlivci.

* * *

Terminologická a jazyková poznámka

Pojmy *politická filosofie*, *politická teorie* a *normativní politická teorie* používáme v celé knize jako synonyma, neboť se nedomníváme, že náš výklad na jejich důsledném rozlišování závisí. Připojujeme se tak k většinovému úzu v rámci disciplíny, ačkoliv jsme si vědomi, že v případě nutnosti lze jisté odlišnosti mezi politickou *filosofií* a *teorií* induktivně vysledovat, například co do abstraktnosti a formální rigoróznosti argumentace (v tradici analytické filosofie) nebo naopak ochoty sestoupit k empirickým a institucionálním aspektům politiky, případně se vracet k dějinám politického myšlení (příčemž zdrojem těchto odlišných přístupů bývá často povaha předchozího vzdělání daného autora/autorky – na jedné straně pak stojí odchovanci a odchovankyně kateder filosofie a na druhé straně kateder politické vědy). To se pak týká i přívlastků jako *politickofilosofický* a *politickoteoretický*. Kde si situace žádá rozlišení, je na takový krok autorem/autorkou explicitně upozorněno.

Jak již bylo naznačeno výše, podobně zacházíme s termíny *liberální demokracie* a *ústavní demokracie*, přičemž v patřičných případech tento pojem „rozbalujeme“ do variant typu (*liberální*) *reprezentativní demokracie*. Ve **čtvrté kapitole** jsou rozebrána související věcná i terminologická zákoutí konstitutionalismu jakožto pojmu i hodnoty, která je s poválečnými liberálními demokraciemi nedílně spjata.

Termín *essentially contested concepts* překládáme jako *bytostně rozporované pojmy*, vědomi si panující nejednotnosti českého překladu. Tento termín svým způsobem nemá ideálního překladu; myslíme si ovšem, že vzhledem k jeho poměrně technickému významu a funkci v rámci politickofilosofického diskursu je vhodnější se poněkud mechaničtěji držet originálu, než vynalézat stylisticky přiznaně elegantnější neologismy (např. *diskursivní pojmy* – viz Sobek 2011: 207 a n.; Šejvl 2017b). Upřednostňujeme přítom termín „rozporo-

vané“ před termínem „sporné“, jelikož lépe vyjadřuje dynamický charakter neustálého utkávání se o významy pojmů (Křepelová 2016: sekce 4.3).

K přechylování ženských příjmení jsme přistoupili následovně. Pokud jméno zmiňujeme v rámci výkladu, nepřechylujeme jej. Pokud ale přechýlená verze figuruje ve vydaném překladu díla do češtiny a my na toto dílo (knihu nebo článek) odkazujeme, držíme se v odkazu přechýlené verze. Proto se například v textu vyskytuje „Arendt“ i „Arendtová“. Věříme, že čtenáři tuto potenciální jazykovou nástrahu metodou zdravého rozumu zdolají.